

Joan Llinàs

**USOS ACTUALS DEL PATRIMONI GIRONÍ
VINCULAT A L'AIGUA**

No es pot concebre Girona sense els seus quatre rius. La relació que la ciutat i els rius mantenen no és només una qüestió geogràfica, orogràfica o paisatgística. El Ter, l'Onyar, el Güell i el Galligants han estat per Girona i el seu entorn saó d'hortes i ànima de fonts, motor de molins, tallers i fàbriques, i proveïdors d'aigua de vida. La relació ha estat tan estreta (íntima podríem dir) que els gironins han entomat estoicament la necessitat d'estendre passeres, palanques i ponts d'una riba a l'altra i han suportat amb resignació l'embat d'aiguats que, fins fa no gaires dècades, foren malauradament massa recurrents.

La bimil·lenària relació entre Girona i els seus rius ha generat un conjunt de patrimoni històric que, si l'haguéssim conservat íntegrament, seria espectacular. D'aquests elements patrimonials, però, en queden pocs: el pas del temps, la pròpia evolució i transformació d'alguns dels mateixos elements i –no cal dir-ho– les malvestats, ja siguin d'origen natural o humà, n'han reduït considerablement el nombre.

En aquest article ens centrarem en el que queda d'aquest patrimoni vinculat a l'aigua i l'ús que se li dóna actualment, i deixarem de banda el que no tenim, llevat d'aquells casos en què l'element perdut és l'antecedent directe o té relació manifesta amb el que conservem. Parlarem de ponts, dels ponts històrics que encara podem creuar o dels seus hereus directes, i també del que la història de l'aprofitament humà de l'aigua dels rius gironins ens ha deixat.

ELS PONTS

El pas del Ter

Un dels grans eixos de comunicacions de l'imperi romà, la Via Augusta, no només passava per Girona, sinó que fou la causa directa del seu naixement. Provenient del Congost de Sant Julià i del pla de Sarrià, al camí li calia salvar el pas del Ter per atènyer la ciutat. Durant quasi dos mil anys ho va fer gràcies a la solidesa del Pont Major. Aquesta ferrenya construcció romana de deu ulls, que va acabar donant nom a tot un veïnat i que el creixement de la ciutat va convertir en barri, va sucumbir a la dramàtica voladura del 1939 durant la guerra civil espanyola, i fou substituïda immediatament per un pont de nova construcció, el pont de l'Aigua, bastit amb l'esforç obligat de presoners polítics pertanyents al bàndol perdedor.

Tot i suprimir dues arcades, el nou pont, fet de formigó i de 152 metres de llarg, va aprofitar els fonaments de l'obra romana. Com que superava en mig metre l'alçada del vell pont, va ser dels pocs que van aguantar l'aiguat de 1940. A les baranes del pont destaquen elements decoratius coneguts i polèmics. Es tracta derelleus, obra de Joan Carrera, que glorifiquen episodis de la Guerra Civil favorables als vencedors franquistes: el Alto de los Leones, l'Alcázar de Toledo, la ciutat d'Oviedo i l'enfonament del *Baleares*. També senyoregen en el pont la versió franquista de l'escut d'Espanya i, en els monòlits que rematen les baranes, unes plaques commemoratives de la construcció, convenientment adaptades als temps actuals.

El pont Major fou una infraestructura bàsica per a les comunicacions gironines des de la construcció en època romana fins als primers anys del segle xx, quan, aigües amunt del Ter i en un extrem de la Devesa, es va construir el pont de la Barca. La millora va ser molt important, i el trànsit de la carretera general es va poder estalviar per fi la incòmoda i difícil travessia urbana fins a la carretera de Barcelona per continuar fent via cap al sud.

D'aquesta manera, el pont Major i el seu hereu, el pont de l'Aigua, van quedar com una infraestructura important –per exemple, per agafar la carretera de Palamós–, però no imprescindible per anar de sud a nord. Més tard, fou primer l'autopista i després la variant de la carretera nacional el que va acabar donant al pont de l'Aigua una utilitat de caire interurbà que la recent inauguració del pont de l'Aurora ha resolt definitivament.

Per la seva banda, el pont de la Barca ha tingut una evolució en part semblant. Enllestit el 1905 en substitució del vell pas de barca que hi havia en el mateix indret, esdevingué una infraestructura bàsica, ja que va permetre allunyar la carretera general del Barri Vell i estalviava a viatgers i vehicles el pas de l'Onyar pel pont de Pedra. Construït per la Maquinista Terrestre y Marítima, era una estructura de ferro de 100 metres de llargada, sostinguda sobre dues pilastres d'obra de secció ovalada. Però als anys 60 del segle xx, amb l'esclat dels utilitaris i l'increment del transport nacional i internacional, ja havia quedat petit. Per substituir-lo es va bastir ben a prop el pont de França que, en principi, havia de suposar-ne la demolició.

Encertadament, però, el pont de la Barca fou respectat i, tot i la posterior desviació de la carretera general cap a la variant, els dos ponts paral·lels es complementaren i feren un mateix servei prou important: el de la Barca –restaurat i eixamplat amb una bona vorera per a vianants– era la principal entrada a la ciutat venint del nord, i el pont de França, la principal sortida en aquella direcció. Actualment, tots dos, doncs, no tan sols continuen en ús, sinó que són imprescindibles.

Els ponts de l'Onyar

En temps antics, travessada Girona i enfilant cap al sud, tant la Via Augusta romana com el posterior camí ral medieval es trobaven amb l'Onyar, que havien de travessar a gual o en una fràgil passera a l'indret on avui hi ha la plaça de Catalunya. El pont que permetia arribar a l'altra riba no es va construir fins ben escolada l'edat mitjana. Era un esvelt pont gòtic de tres ulls –conegut com el pont de Framenors o de Sant Francesc–, que fou enderrocat i substituït per un de nou, el d'Isabel II, que aviat va ser rebatejat com a pont de Pedra.

Aquesta construcció és una icona indestruïble de Girona i un notable element del patrimoni històric de la ciutat. D'estil neoclàssic, presenta tres grans arcs rebaixats que descansen sobre dues piles reforçades amb tallamars arrodonits. Fa 65 metres de llarg per 10 d'ample i té dues voreres de lloses de pedra i una calçada feta amb llambordins. Les baranes, també de pedra, sostenen uns elaborats fanals de ferro de fabricació francesa.

El pont de Pedra connectava el Barri Vell amb el car-

rer Nou, obert recentment, i el Mercadal, la qual cosa va permetre que la nova carretera general de Madrid a França entrés a Girona amb tota la dignitat que els nous temps reclamaven. Al cap de 50 anys, la construcció del pont de la Barca va convertir el pont de Pedra en el que ha estat i és bàsicament des d'aleshores: un pont urbà, un pont estrictament de la ciutat i per a la ciutat. Al llarg del segle xx i entrat el xxi, a mesura que les grans artèries urbanes s'han anat allunyant del centre històric de la ciutat, el trànsit rodat pel pont de Pedra s'ha anat reduint paulatinament fins a l'actualitat, en què és sobretot un pont per a vianants.

El pont de Pedra és el primer de la llarga llista de ponts que a partir d'aleshores van anar sorgint per permetre que tant ciutadans com passavolants salvessin el pas de l'Onyar amb tota comoditat. En aquest article esmentarem tan sols els dos més antics, que també s'inclouen en el llistat d'elements del patrimoni històric de la ciutat.

En primer lloc, cal fer referència al pont de les Peixateries Velles, entre la Rambla i el carrer Santa Clara, dissenyat i construït per Gustave Eiffel i inaugurat el 1877. Concebut bàsicament per al pas de vianants, va substituir les Palanques Vermelles, una antiga palanca de fusta pintada d'un color roig que va heretar el nou pont. El pont és de ferro totalment, amb pas de fusta, i l'estructura mostra un característic reticulat que –amb el teló de fons de les cases de l'Onyar i de l'*skyline* que dibuixen la Catedral i Sant Feliu– ha esdevingut objectiu de milers (potser ja de milions) d'instantànies foto-

gràfiques de turistes i no tant turistes. Avui, després de més d'un segle, segueix essent el que ha estat sempre, un pont per a vianants.

L'altre pont sobre l'Onyar que no podem obviar és el d'en Gómez, entre el passeig Canalejas i la pujada de Sant Feliu. Construït el 1916, se'l batejà amb el cognom del ciutadà que, malgrat veure com la construcció del pont se li enduia un tros de casa, va decidir col·laborar de bon gran amb el projecte. Des d'aleshores, la casa d'en Miquel Gómez emmarca l'entrada al pont pel costat dret del riu.

És un pont fet de formigó, esvelt, d'un sol ull que fa sensació de lleugeresa. El gruix es concentra tant en el centre que sembla que s'hagi de trencar, i és que el secret de la seva estabilitat no es veu, ja que es fixa en els estreps, fermament ancorats a les ribes de l'Onyar. Aquest any el pont d'en Gómez complirà el centenari després d'haver esdevingut escenari recurrent d'imatges promocionals i, fins i tot, d'alguna pel·lícula; a més d'haver estat l'objectiu de cadenats que simbolitzen amors indestructibles.

Altres ponts

La voràgine urbana de les darreres dècades ha cobert de plataformes bona part de les tramades urbanes del Güell i del Galligants, els altres dos rius de Girona. Els ponts pròpiament dits ja són història.

Fora del Ter i l'Onyar roman un únic pont històric encara en ús, el pont de la Font del Bisbe, que travessa el Galligants prop del monestir de Sant Daniel. És

un petit pont de pedra d'esquena d'ase i un sol ull que, per l'estructura i la tècnica constructiva, l'hem de dur a l'edat mitjana, potser als segles XIV o XV, i fou concebut per comunicar la vall de Sant Daniel amb la ciutat de Girona a través de la Torre Gironella i el portal de Sant Cristòfol. Pocs metres aigües amunt, la carretera que avui ressegueix el fons de la vall travessa el riu pel pont d'en Pericot, una construcció de maó del segle XX que ha substituït el de la Font del Bisbe en el paper de principal pont del Galligants.

A part del pont de la Font del Bisbe hi ha dos ponts medievals més a Girona, però que estan clarament fora d'ús.

Un és el pont del Dimoni. Construït sobre el Güell a Santa Eugènia l'any 1357, lloc en què passava el camí ral de Girona a Vic. Al segle XX va anar quedant en desús fins que el 1968 va ser desmuntat abans que fos engolit pel creixement urbà de la ciutat, que exigia la canalització del riu. Algú va tenir l'encert de proposar que es reservessin les pedres i ara, després de llargues reivindicacions veïnals i ciutadanes, hi ha el ferm plantejament de reconstruir-lo.

L'altre pont del qual en queden vestigis és el pont sobre el torrent del Bou d'Or, entre Pedret i el Pont Major. Construït als segles XV o XVI, pertanyia al camí ral de França, però la modificació posterior del vial el deixà en l'oblit fins que recentment les seves restes, molt enrunades, foren descobertes i objecte d'una intervenció arqueològica arran de la construcció del proper pont de l'Aurora.

LA FORÇA DE L'AIGUA

La sèquia Monar

La sèquia Monar és sense cap mena de dubte l'element més notable de patrimoni històric relacionat amb els usos de l'aigua que es conserva a Girona, no tan sols per l'antiguitat (acaba de superar els mil anys, cosa que es diu aviat), sinó també perquè durant segles ha estat l'ànima de l'activitat econòmica, artesanal i industrial de la ciutat.

Al llarg de la seva existència ha modelat el paisatge del seu entorn, constel·lant-lo amb les hortes que tan necessàries foren per al dia a dia dels gironins. Ha mogut moles de molins fariners, drapers i paperers, i ha fet funcionar turbines que han generat electricitat i que han donat vida al primer gran nucli industrial gironí, que va néixer i créixer concentrat al Mercadal.

Però els molins fa segles que han desaparegut i les fàbriques que al segle XIX els succeïren són ara tan sols una imatge que es manté viva en el record de molts gironins que ja comencen a ser grans i en les fotografies antigues que es preserven als arxius.

La sèquia Monar havia treballat més en altres èpoques, però encara ara és ben viva. Procedent de Montfullà i Salt, a Santa Eugènia una multitud d'hortes prosperen gràcies als seus efectes i el seu recorregut de ponent a llevant fa de límit nord de la zona urbanitzada. Soterrada i engolida per la ciutat a partir del punt que l'uneix amb el Güell, que salva amb un antic sistema de sífo, anomenat "la Cadireta", i inadvertida per l'habitual

tràfec urbà, mou la turbina de la central elèctrica del Molí just abans de desguassar a l'Onyar entre el pont de Pedra i el de les Peixateries Velles.

La Marfà i el safareig de Santa Eugènia

Quasi bicentenària, la fàbrica tèxtil coneguda com “La Marfà” va funcionar gràcies a la força hidràulica de la sèquia Monar. Se sap que ja estava en funcionament el 1819 i, després de moltes vicissituds, entre moments de gran activitat, crisis i reconversions, va tancar l'any 2000. Durant tot aquest temps havia estat el referent industrial i l'ànima de l'antic poble –després barri de Santa Eugènia de Ter. Les instal·lacions, tancades i en progressiva degradació, van reclamar ben aviat una rehabilitació urgent que permetés donar-los un nou ús i, alhora, evitar la pèrdua d'un element de patrimoni industrial i històric de primer ordre.

Després d'una rehabilitació que ha respectat la fesomia externa de l'edifici, així com bona part dels seus elements estructurals bàsics, l'Ajuntament de Girona ha convertit l'antiga fàbrica tèxtil en un modern equipament cultural, l'Espai Marfà, inaugurat l'any 2011. Així mateix, s'ha aturat la degradació de la petita central hidroelèctrica de la fàbrica, tot salvant-ne bona part dels mecanismes, en especial dues de les tres turbines, fabricades a la gironina Planas i Flaquer, i el sistema de regulació d'entrada d'aigua a les mateixes turbines, conegut com “bota perxa”.

Lògicament, ha passat a la història la cartesiana distribució de la producció tèxtil de la fàbrica, amb les

pentinadores a la planta baixa, les contínues de filar a la primera planta i els sistemes de pas del fil del fus al con, a la segona. L'activitat a l'interior de l'equipament és avui ben diferent. Per una banda, s'hi ubiquen les principals infraestructures culturals del barri, com la biblioteca Salvador Allende, el Centre Cívic de Santa Eugènia i el Punt d'Informació Juvenil, amb una cafeteria i una sala d'actes a la planta baixa, i una sala de reunions, el despatx d'entitats i un taller de manualitats, a la primera planta. Per altra banda, a dalt se concentren els espais i equipaments destinats a convertir l'Espai Marfà en un centre de suport a la creació, formació i iniciatives del món musical (bucs d'assaig i estudi de gravació), als quals cal sumar les quatre aules multimèdia de la primera planta, on es realitzen els cursos i les diverses activitats formatives de l'Escola de Música Avançada i So de Girona.

Molt a prop de la Marfà hi ha el safareig de Santa Eugènia, antigament era públic i aprofitava les aigües del Ter canalitzades a la sèquia Monar. Construït a inicis del segle xx, hi va fer bugada de manera intensa tot el poble de Santa Eugènia, fins que va quedar en desús, desplaçat per la generalització de les modernes rentadores domèstiques. Aleshores, el safareig va romandre abandonat i, inevitablement, en un procés de degradació que es va aturar l'any 2009 quan, després de ser catalogat per l'Ajuntament com a element de patrimoni cultural dins del Pla de Protecció de les Hortes de Santa Eugènia, fou restaurat i museïtzat sota la direcció del consorci Alba Ter.

A Santa Eugènia, per tant, s'han preservat els seus dos grans elements de patrimoni cultural relacionats amb l'aigua, la Marfà i el safareig, se'ls ha donat un nou ús.

El Mercadal

Per contra, del gran complex industrial gironí que al segle XIX va sorgir al Mercadal, a redós i gràcies a la força dels salts de la sèquia Monar, no en queda quasi res. El capítol final el va escriure l'any 1978 el tancament de la darrera fàbrica que hi quedava, la tèxtil Grober, un episodi prou recent per la qual cosa encara molts gironins recorden la desmesurada baluerna d'aquelles naus de tres pisos, amb els arrengherats finestrals oberts als carrers Nou i de la Indústria (avui Cristòfol Grober), les xemeneies i la destacada torre cantonera rematada amb una cúpula octogonal. La Grober –com també la papepera La Gerundense, la cimentera Pérez Xifra, i la resta d'instal·lacions industrials del barri– fou enderrocada en una reordenació urbanística que, si s'hagués desenvolupat ara, estem segurs que no hauria estat tan contundent a l'hora d'esborrar del mapa un destacat conjunt de patrimoni industrial que avui només podem reviure en velles fotografies.

De tot plegat, en romanen només la Casa de les Aigües i la central del Molí. La primera fou l'antiga seu de la companyia d'aigües de la ciutat i, l'interior, totalment remodelat, acull des de l'any 1998 les sales del Museu del Cinema, equipament cultural gironí de primer ordre. L'element més remarcable del conjunt és la torre de

les Aigües, altiva i delicada, que despunta per sobre dels edificis circumdants amb tres nivells de finestres allargassades i geminades. Concebuda com un vas d'expansió que evitava les sobrepressions de l'aigua i salvada d'un enderroc imminent els anys 80 després d'un llarg període d'abandó, fou finalment restaurada i actualment –tot i que no té cap altre ús– atorga al Mercadal un clar segell d'identitat.

La central del Molí

La del Molí és la central hidroelèctrica més antiga de Girona. Avui gaudeix de bona salut, tot i que durant molt temps va semblar que estava destinada a córrer la mateixa dissort que la resta d'aprofitaments industrials hidràulics gironins, ja que va estar sense funcionar dues vegades, entre 1973 i 1987, i entre 2007 i 2013.

La ciutat no podia perdre de cap manera la central que, el 1886, havia encès el primer enllumenat elèctric, fet capdavanter a Catalunya. Ubicada al tram final de la sèquia Monar, l'edifici es conservava bé i els mecanismes de producció d'electricitat (una turbina Francis de cambra oberta i eix horitzontal i un generador també d'eix horitzontal, amb transmissió des de la turbina al generador amb volants i corretja de cuir) estaven en perfecte estat.

La fórmula adequada s'ha trobat en l'incertada combinació de la represa de la producció d'electricitat amb la reconversió de l'edifici en equipament públic. Per una banda, la central subministra electricitat a l'Ajuntament, al mercat del Lleó i al Barri Vell, i, per l'altra, l'edifici –tot

just ara està en procés de rehabilitació– acollirà dependències municipals, el casal per a la gent gran del Barri Vell i el Mercadal, una sala de reunions, un espai per a Serveis Socials i una sala polivalent. També els darrers anys s’hi organitzen activitats didàctiques per a escolars i visites guiades per a tots aquells que hi estiguin interessats.

La resclosa de la Manola i l’Aurora

Al nord de la ciutat, on s’aiguabarregen el Ter i l’Onyar, l’any 1583 van entrar en funcionament la resclosa i el rec de la Manola. Les aigües canalitzades alimentaven els molins Nous de Pedret, que com el nom revela en substituïen uns d’anteriors, d’època medieval. L’any 1845 foren reformats per donar vida a una indústria papera, l’Aurora, que va tancar el 1932; tot i que la central hidroelèctrica que alimentava la fàbrica encara va produir electricitat fins a l’any 2002.

El resultat de la dilatada singladura d’aquest aprofitament hidràulic del barri de Pedret ha estat un interessant conjunt de patrimoni històric, entre el qual destaquen la resclosa, on les reformes i ampliacions del segle XIX se superposen a l’excel·lent obra de carreus de la resclosa original del segle XVI, i les naus de la fàbrica, aixecades damunt de l’edifici moliner, la porta forana del qual llueix, en les seves dovelles de pedra, l’escut de la ciutat i la llegenda que recorda la posada en funcionament dels nous molins el 23 de juliol de 1583.

Del 2002 ençà, aquest conjunt patrimonial resta en estat d’abandó. Gràcies a la solidesa, la resclosa resisteix

incòlume, encara que els mecanismes metàl·lics de les comportes estiguin rovellats i enferritjats i que la vegetació maldi constantment per fer-s'hi lloc. El canal d'en Cases, hereu del rec, discorre amagat i inadvertit rere els edificis del costat oest del carrer de Pedret. La fàbrica i la central es degraden paulatinament; després que s'hagi descartat, no fa gaire temps, un projecte que pretenia convertir les antigues naus industrials en una macrodis-coteca, les quals continuen esperant que alguna proposta de rehabilitació respectuosa i mesurada aconseguixi finalment reeixir.

Bibliografia

- A.A.D.D: *La Girona de l'Aigua*. Ajuntament de Girona, 2015.
- ALBERCH Ramon (et al.): *Girona: rius, ponts, aiguats*. Girona, Ajuntament de Girona, 1982.
- CLARA, Josep: *La indústria moderna a la Girona del segle XIX; la foneria Planas*. Revista de Girona, 80, 1977, p. 215-222.
- CLARA, Josep: “Notes sobre la fàbrica Grober (1890-1978)”. *Revista de Girona*, 106, 1984, p.45-56.
- LLINÀS, Joan.; MERINO, Jordi: *El Ter. El patrimoni vinculat als usos de l'aigua*. Girona, Consorci Alba-Ter, 2011.
- SUREDA, Pere Joan: “Les centrals elèctriques de la Sèquia Monar”. *Revista de Girona*, 214, 2002. p. 70-75.